

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/105194>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-08 and may be subject to change.

BIBLIOGRAFIE H.J.E. VAN BEUNINGEN EN 'MIDDELEEUWSE GEBRUIKSVOORWERPEN UIT EEN PARTICULIERE COLLECTIE'

Dory Kicken, Jos Koldeweij en Johan ter Molen

Ruim twintig artikelen en enkele boeken staan op naam van H.J.E. van Beuningen, geschreven over een tijdspanne van meer dan een halve eeuw. Vanaf het eerste woord dat Van Beuningen aan het papier toevertrouwt, wordt duidelijk dat hij niet zozeer schrijft uit literaire aspiraties maar vooral als een liefhebber en gedreven verzamelaar van het oude gebruiksvoorwerp die zijn enthousiasme wil uitdragen.

Een van zijn vroegste artikelen wordt hierna als facsimile herdrukt. Opmerkelijk is dat Van Beuningen in dit verhaal over enkele voorwerpen uit zijn eigen dan nog prille verzameling (1948) een dubbele verantwoording geeft voor de zijns

inziens belangrijke historische materiële cultuur: '... niet alleen uit geschiedkundig oogpunt doch ook in verband met de vormgeving van het hedendaagse gebruiksvoorwerp'. Met deze woorden zette hij een al in de negentiende eeuw gevormde traditie voort - denk binnen Nederland bijvoorbeeld aan de voorganger van het Rijksmuseum, het Museum voor Kunst en Nijverheid te Haarlem; aan het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht of aan de diverse Historische en Nijverheidstentoonstellingen. Achteraf bekeken waren Van Beuningens woorden misschien wel profetisch, gezien de plaats die zijn verzameling Van Beuningen-de Vriese kreeg binnen de Afdeling Kunstnijverheid en Vormgeving van Museum Boijmans Van Beuningen te Rotterdam.

In de hier volgende bibliografie van H.J.E. van Beuningen worden zijn bijdragen opgenomen die inhoudelijk ingaan op historische objecten. De talloze inleidende woorden die hij schreef als 'Woord vooraf', 'Voorwoord' of 'Ten geleide' zijn

1. Kookkannetje, aardewerk met slibversiering (15de eeuw); bodemvondst Rotterdam, door H.J.E. van Beuningen verworven in 1952. Collectie Van Beuningen-de Vriese, Museum Boijmans Van Beuningen (F 3).

terzijde gelaten: onvermoeibaar was Van Beuningen immers als initiatiefnemer en stimulator van serieuze publicaties over het preïndustriële gebruiksvoorwerp en over de middeleeuwse en postmiddeleeuwse archeologie. De objecten uit het meer en minder verre verleden, het object als cultuurhistorische bron en visuele bronnen als informatiedrager over gebruiksvoorwerpen konden en kunnen naar Van Beuningens smaak nooit voldoende aandacht krijgen; niet alleen van wetenschappelijke zijde door de onderzoekers, maar ook van de kant van geïnteresseerden en belangstellenden.

Uit het overzicht van publicaties vallen verschillende dingen te lezen. Allereerst blijkt natuurlijk duidelijk hoe Van Beuningen sinds 1947 continu als verzamelaar en connaisseur in de weer is gebleven. Zijn eerste artikelen heeft hij ongetwijfeld met pen op papier geschreven, vervolgens deden schrijfmachine maar ook secretariële ondersteuning hun intrede. Zijn jongste artikelen componeerde hij eigenhandig achter de tekstverwerker en al snel op de pc. Tenslotte is Van Beuningen in dit magische jaar 2000, waarin hij ook zijn tachtigste verjaardag viert, met volle overgave aan het werk om met behulp van de laatste technologische

2. Kookkannetje, aardewerk (15de eeuw); bodemvondst Rotterdam, door H.J.E. van Beuningen verworven in 1953. Collectie Van Beuningen-de Vriese, Museum Boijmans Van Beuningen (F 8).

ontwikkelingen het tweede deel van *Heilig en Profaan* te realiseren.

Met dit boek in wording zijn we gekomen bij een ander aspect dat afleesbaar is uit de literatuurlijst; de geleidelijke verschuiving van interessegebied. Sinds het midden van de jaren tachtig richt de belangstelling van Van Beuningen zich meer en meer op de religieuze en profane insignes, als object 'an sich' en in hun historische sociaal-culturele context. Daaraan voorafgaand was het vooral de Europese ceramiek, aardewerk en steengoed die zijn aandacht kreeg, terwijl in de beginjaren zijn 'smaak' wat meer bepaald leek door de traditionele antiquiteitenmarkt. Maar van meet af is zijn belangstelling oorspronkelijk en eigenzinnig geweest: op zoek naar de bron, de primaire herkomst van de 'gevonden voorwerpen' werd hij sinds de oorlogsjaren de grote voorvechter van de middeleeuwse en postmiddeleeuwse archeologie - in Nederland en ver daarbuiten.

Wanneer we zijn publicaties overzien springt tenslotte onmiddellijk in het oog hoezeer Van Beuningen de samenwerking met anderen koestert; hij is geen solist maar zoekt het gesprek, de samenspraak en de discussie over zijn geliefde voorwerpen. Niet als eenling verzamelde hij, maar in samenspraak; niet als eenzame schrijver uit een geïsoleerde studeercel publiceerde hij, maar als enthousiaste liefhebber die zijn kennis en hobby delen wil.

Markant voor Van Beuningen als liefhebber, auteur en verzamelaar is zijn consequente - soms bijna koppige - vasthoudendheid. Bijna onvoorstelbaar is dan ook te zien hoezeer het hierna gereproduceerde artikel nog steeds karakteristiek is voor zijn benaderingswijze. 'Middeleeuwse gebruiksvoorwerpen uit een particuliere collectie' werd oorspronkelijk gepubliceerd in het verzamelaartijdschriftje *Hobby* (1948), uitgegeven door zijn goede bekende Bram de Kock in Rotterdam-Zuid. Misschien wel de mooiste zinsnede uit dat vroege artikel is de persoonlijke ontboezeming die hij zich liet ontvallen in de loop van een keurige, afstandelijke en analyserende beschouwing over het paneeltje met de 'Heilige Familie' van Jan Mostaert, als visuele bron voor daar afgebeelde gebruiksvoorwerpen die de tand des tijds doorstonden. Enkele ervan miste hij nog in zijn verzameling, ... 'Wat deze twee stukken betreft, kunnen wij alleen maar de verzuchting slaken: "Ik wilde wel dat ik die had" '.

Bibliografie H.J.E. van Beuningen

- van Beuningen, H.J.E. 1947. Tinkeuren en meestertekens. In: *Hobby* 2, 2, p. 22-26.
- van Beuningen, H.J.E. 1948. Middeleeuwse gebruiksvoorwerpen uit een particuliere collectie. In: *Hobby* 2, 8, p. 121-125.
- van Beuningen, H.J.E. en B. de Kock, 1950. Iets over kwaliteits- en ijkmerken. In: *Oud Nederland* 8, p. 186-188.
- Hurst, J.G., D.S. Neal and H.J.E. van Beuningen, 1975. North Holland Slipware. In: J.G.N. Renaud (red.), 1975. *Teksten van lezingen gehouden tijdens het Symposium 'Woning en huisraad in de Middeleeuwen'*, Rotterdam Papers 2. Rotterdam, p. 47-65.
- van Beuningen, H.J.E. 1978. Notities bij een stilleven van Hans van Essen. In: J.R. ter Molen en A.W.F. Meij (red.), 1978. *Boymans Bijdragen. Opstellen van medewerkers en oud-medewerkers van het Museum Boymans-van Beuningen voor J.C. Ebbinge Wubben*. Rotterdam, p. 36-42.
- Bruijn, A. (met bijdragen van H.J.E. van Beuningen en T.J. Hoekstra), 1979. *Pottersvuren langs de Vecht. Aardewerk rond 1400 uit Utrecht*, Rotterdam Papers 3. Rotterdam.
- van Beuningen, H.J.E. 1981. Zur deutschen Keramik des 17. Jahrhunderts in den Niederlanden. Die Weserware. In: Stephan, H.-G. (1981): *Coppengrave. - Studien zur Töpferei des 13. bis 19. Jahrhunderts in Nordwestdeutschland. - Materialhefte zur Ur- und Frühgeschichte Niedersachsens* 17, 1981, p. 126-137.
- van Beuningen, H.J.E. 1982. Terugzien op 20 jaar functioneren van de Coördinatie Commissie van advies inzake archeologisch onderzoek binnen het ressort Rotterdam. In: J.G.N. Renaud (red.), *Teksten van lezingen gehouden tijdens het Symposium 'De middeleeuwse stad en de kwaliteit van het bestaan'*, Rotterdam Papers 4. Rotterdam, p.1-4.
- Hurst, J.G., D.S. Neal and H.J.E. van Beuningen, 1986. *Pottery Produced and Traded in North-West Europe 1350-1650*, Rotterdam Papers 6. Rotterdam.

3. Insigne met afbeelding van Maria met Kind en Engel (1400-1450), waarvan de oorspronkelijke herkomst nog steeds onbekend is; bodemvondst Dordrecht. Collectie H.J.E. van Beuningen, door hem verworven in 1983 (I. 0001).

- van Beuningen, H.J.E. 1987. Een nieuw type pelgrimsinsigne van Sinte Kunera. In: *Maandblad Oud-Utrecht* 60, p. 105-106.
- van Beuningen, H.J.E., F. Jurion en M. de Waha, 1987. Over pelgrimstochten naar Aarschot en daarop betrekking hebbende insignes. In: *Het Oude Land van Aarschot* 22, p. 115-136.
- van Beuningen, H.J.E. 1988. Een 16de eeuwse pijparden pelgrimsfles uit Leiden. In: L. Barendregt (red.), *Bodemonderzoek in Leiden*, Archeologisch Jaarverslag 10, p. 25-35.
- van Beuningen, H.J.E. 1989. Nogmaals de insignes van Sinte Kunera. In: *Maandblad Oud-Utrecht* 62, p. 123-125.
- van Beuningen, H.J.E. 1989. Hoe belangrijk zijn fragmenten van pelgrimstekens. In: *The Coinhunter* 8, 30 (juni/juli 1989), p. 19-21.
- Koldewij, A.M. en H.J.E. van Beuningen, 1990. Pelgrimstekens van Sint-Gummarus. In: *Sint-Gummarus. Iconografie en verering* (Tent. cat. Museum Wuyts-Van Campen en Baron Caroly). Lier, p. 56-58.
- van Beuningen, H.J.E. 1990. Pelgrimstekens van Sinte Kunera. In: *The Coinhunter* 33, p. 33-35.
- van Beuningen, H.J.E. 1990. Van silveren ende andere teekenen van Sint Job te Wesemaal. In: *Het oude land van Aarschot* 25, p. 161-171.
- van Beuningen, H.J.E. 1991. Laat middeleeuwse religieuze- en pelgrimsinsignes. In: *Devotionalia* 55 (februari 1991), p. 24-25.
- van Beuningen, H.J.E. 1991. Laat middeleeuwse religieuze- en pelgrimsinsignes. In: *Devotionalia* 57 (juni 1991), p. 100-101.
- van Beuningen, H.J.E. en A.M. Koldewij, 1993. *Heilig en Profaan; 1000 Laatmiddeleeuwse Insignes uit de collectie H.J.E. van Beuningen*, Rotterdam Papers 8. Cothen.
- Beekman, F. en H.J.E. van Beuningen, 1995. *Het verdronken Westenschouwen*. Zierikzee: Stichting Westenschouwen Cultureel.
- van Beuningen, H.J.E. 1999. Onser liever vrouwen 't Amersfoort en Westenschouwen, In: *Kroniek van het land van de zeemeermin*. Vereniging Stad en Land van Schouwen-Duiveland, p. 5-16.

4. Insigne met afbeelding van Petrus van Luxemburg, Avignon (1425-1475); bodemvondst Dordrecht. Collectie H.J.E. van Beuningen, door hem verworven in 1983 (I. 0003).

middleeuwse gebruiksvoorwerpen

UIT EEN
PARTICULIERE COLLECTIE

Het is wel zeer teleurstellend dat tot dusverre in ons land een gedegen onderzoek naar de ontwikkeling van het gebruiksvoorwerp nauwelijks heeft plaatsgevonden. Aan voorwerpen van aardewerk, glas, metaal of hout, vroeger dagelijks gebruikt in de keuken of bij de maaltijd, wordt nauwelijks aandacht geschonken en, wanneer deze voorwerpen eens worden opgegraven, worden zij veelal, geen „kunst” zijnde, achteloos terzijde gesteld.

Slechts enkele, in Nederland verschenen publicaties, openen de mogelijkheid tot een — en dan nog veelal oppervlakkige — studie van het gebruiksvoorwerp. In het buitenland is men hierin veel verder en begrijpt men het belang — niet alleen uit geschiedkundig oogpunt doch ook in verband met de vormgeving van het hedendaagse gebruiksvoorwerp — dat gelegen is in een zorgvuldige bestudering van de vormontwikkeling. Verschillende musea in Skandinavië, het Kunstgewerbemuseum in Zürich, het Braunschweiger Institut für handwerk-

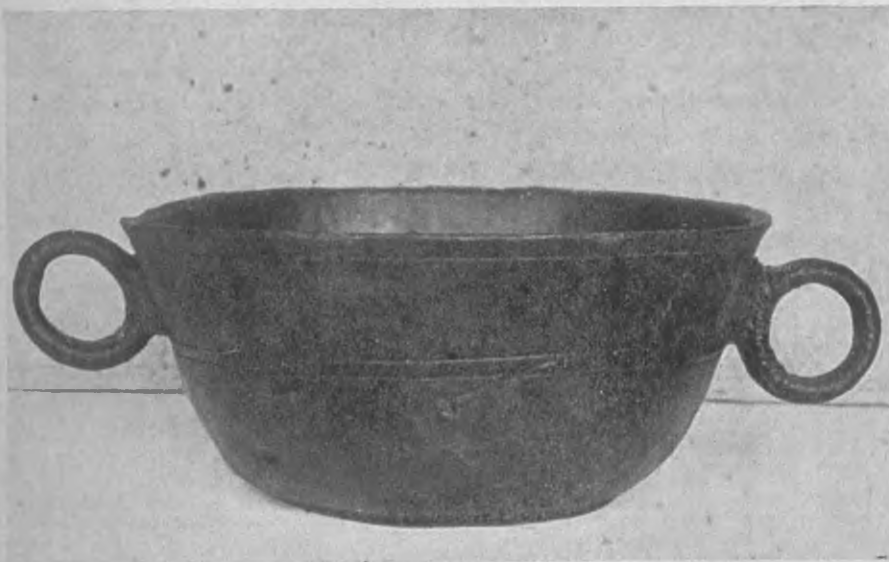
liche und industrielle Formgebung kunnen voor ons een voorbeeld zijn.

Dat men zich in de 16e en 17e eeuw bewust was van de schoonheid en prachtige vormen van het Noordnederlandse gebruiksvoorwerp, blijkt uit de fraaie stillevens van Pieter Claesz. Heda, Jan Jansz. den Uyl en anderen. Op deze stillevens worden vele gebruiksvoorwerpen afgebeeld.

Dat deze — maar meer nog misschien de vroegere schilderijen — een welkome aanvulling betekenen bij het verzamelen van vergelijkings- en dateringsmateriaal, moge o.a. blijken uit het tijdelijk in Museum Boymans tentoongestelde schilderij „Familiegroep”, toegeschreven aan Jan van Scorel of Maerten van Heemskerck, waar op de gedekte tafel verschillende voorwerpen nauwkeurig zijn afgebeeld.

Indertijd is eveneens in Museum Boymans tentoongesteld geweest een aan Jan Mostaert (ca. 1474-1556) toegeschreven en waarschijnlijk omstreeks 1510 in Haarlem geschilderd werk, „De Heilige Familie”, tegenwoordig in het Wallraf-Richartz Museum in Keulen. Ook op dit schilderij zijn verschillende gebruiksvoorwerpen met grote zorg realistisch afgebeeld, zoals uit de reproductie moge blijken.

Afb. 1. Enige maanden geleden werd ons

Afb. 1. - Tinnen papkom, 15-16e eeuw.

Coll. H. J. E. v. Beuningen

De Heilige Familie. Toegeschreven aan Jan Mostaert.

Wallraf-Richartz Museum, Keulen

Afb. 2. - Duitse kruik met geknepen voet.
Coll. H. J. E. v. Beuningen

een tinnen papkom aangeboden, die wij eerst niet direct konden thuisbrengen, daar er geen keuren of merken op voorkwamen. Ook de plaatsing van de oren (zie afbeelding) was ongebruikelijk. Door een toeval kwam ons enkele dagen nadien de afbeelding van het schilderij van Mostaert onder ogen, waardoor datering mogelijk werd. En deze papkom, enige jaren geleden te Rotterdam opgegraven, werd nu direct aangekocht en behoort tot onze meest dierbare verzamelingsstukken. Ook de andere afgebeelde gebruiksvoorwerpen zijn echter belangwekkend en doordat in de verzameling van schrijver dezes toevallig bijna al deze voorwerpen voorko-

Afb. 3. Siegburg drinknapje
Coll. H. J. E. v. Beuningen

men, moge een korte beschrijving hiervan volgen.

Bijna alle voorwerpen zijn in onze verzameling, zeiden wij reeds, helaas niet de fraaie links boven afgebeelde tinnen kan en de grote breedrandige tinnen schotel midden op de tafel. Wat deze twee stukken betreft, kunnen wij alleen maar de verzuchting slaken: „Ik wilde wel dat ik die had”.

De breedrandige tinnen schotel komt op bijna alle afbeeldingen uit de 15e en 16e eeuw als middenstuk op de gedekte tafel voor. O.a. is dit het geval bij de „Braspenningmaaltijd” van Cornelis Antheuniszoon in het Amsterdamse Raadhuis, alsmede op verschillende Avondmaalsvoorstellingen. Een goede afbeelding van een dergelijke schotel onder opgave van de merken, zou ons zeer welkom zijn.

Afb. 6. - Over het tinnen zoutvat werd reeds uitvoerig geschreven in de tweede aflevering van *Hobby*. November 1946. Buiten de daarin genoemde schilderijen troffen wij nadien nog enige afbeeldingen aan, alsmede twee fraaie exemplaren, beide eveneens met schelpvormige scharnieraanhechting, een met een leeuwte en een met een pilaartje op de deksel. Evenals het in

ons bezit zijnde zoutvaatje hebben deze twee ook een medaillon in het midden van de bodem. Duidelijk zijn op de reproductie van Mostaerts schilderij op de deksel van het zoutvat twee keuren zichtbaar. Ook op ons zoutvat komen op precies dezelfde plaats twee keuren voor. Onze grote belangstelling is dan ook gewekt: zouden op het schilderij in Keulen de keuren misschien te herkennen zijn?

Afb. 2. - De steengoedkruik met sterk geknepen voet, licht geglaazuurde hals en iets bruiner getinte buik is bekend en komt in velerlei vorm tamelijk vaak voor. Hierbij wordt een soortgelijke kruik, eveneens in de Rotterdamse bodem gevonden, afgebeeld.

Afb. 3. - Voor Het Kindeke staat een — van Siegburgs steengoed vervaardigde — drinknap zoals deze, niet alleen in Rotterdam doch op bijna alle plaatsen waar 15e en 16e eeuwse bewoning was, werd aangetroffen. Het zeer dunne ongeglazuurde witgrijze drinknapje is tamelijk ondiep en heeft een kleine min of meer geknepen standvoet. Voor ons blijft nog onverklaarbaar een fragment van een soortgelijke majolica drinknap, welke aan de buitenzijde een blauw zigzagmotief heeft. Deze drinknappen

Afb. 4 - Tinnen broodbordje. 15e-16e eeuw.

Coll. H. J. E. v. Beuningen

Afb. 5
Draagbaar
inktkruikje

Collectie
H. J. E. v.
Beuningen

zijn immers niet meer na 1550 in gebruik, terwijl op de plaats van herkomst, Siegburg, toentertijd voor zover ons bekend geen majolica werd gemaakt. Wij kunnen ons dus alleen maar import van andere zijde — misschien Antwerpen — voorstellen.

Afb. 4. - Het Kindeke heeft in de handjes een rechthoekig broodbordje of plaque, terwijl ook op de tafel twee dergelijke voorwerpen liggen. Deze bordjes van hout of tin komen op bijna alle 15e en 16e eeuwse gedekte-tafel-afbeeldingen voor. Renaud schrijft in zijn „Oude Ambachtskunst“ over deze broodbordjes met hun iets verdikte rand, waarvan enkele exemplaren bij het slot te Egmond

opgegraven werden en waarvan op één exemplaar op de achterzijde het jaartal 1566 werd ingekrast. Van hout, waarschijnlijk alleen maar

een rechthoekig plankje, zijn ons geen exemplaren bekend, doch ook van tin zijn deze platte bordjes zeldzaam. In Museum Boymans komen twee exemplaren, een rond en Delfts gemerkt en een rechthoekig, Rotterdams gemerkt, voor.

Schrijver dezes bezit een rechthoekig bordje, midden 16e

Afb. 6. - Tinnen zoutvat. 15e-16e eeuw.

eeuw, met de gekroonde hamer en een meesterteken gemerkt. Tenslotte mogen wij nog wijzen op een afbeelding van een rechthoekige tinnen plaque op het schilderij „Familiegroep” van Jan van Scorel, waarop zelfs de keuren, o.a. een gekroonde hamer, duidelijk te herkennen zijn.

Afb. 5. - Nauwelijks opvallend hangt naast de deur een klein steengoed kruikje (zoutglazuur) met twee oortjes, iets verbrede hals en klein voetje. Van deze miniatuurkruikjes zijn er ook in Rotterdam verschillende gevonden. Men meent dat deze kruikjes, door middel van een touw om de hals gedragen, gebruikt werden als inktpotjes. Wellicht weet een van de lezers een andere betekenis?

Reeds enige malen zijn in *Hobby* bijdragen over gebruiksvoorwerpen en het verzamelen hiervan, verschenen. Wij hopen dat deze artikelen er enigszins toe zullen bijdragen, dat men meer oog krijgje voor de aesthetische waarde, de vorm, de kleur en de schoonheid, van het gebruiksvoorwerp.

Immers deze voorwerpen, gemaakt uit practische overwegingen en met een aangeboren gevoel voor vorm en kleur, geven de eigenaar duizendmaal meer liefde en vreugde dan de hedendaagse, machinaal gefabriceerde, bijna zonder uitzondering uitermate lelijke producten.

H. J. E. VAN BEUNINGEN

Boekenschouw

De Speelwagen, April 1948. Bij een goede afbeelding bespreekt D. Breebaart „De lotgevallen van een lakstempel”. Zijn bijdrage gaat over het zegel van James Ramsay, die van 1673—1684 bisschop van Dunblane in Schotland was. Het zegel werd enige jaren geleden onder de vloer van een smederij te Nieuwe Niedorp gevonden. Gerrit de Beurs vertelt iets over van robbevel gemaakte tabakszakken.

C. Visser komt terug op een te Enkhuizen gevonden „gevelsteen” en vergelijkt die met een andere, te Enkhuizen voorkomende steen, waarop een St. Andrieskruis, waarin een liggende B is verwerkt. We willen opmerken, dat de heer Ebeijng te 's-Hertogenbosch studie heeft gemaakt van dit embleem, dat mogelijk geen B doch een vuurslag voorstelt.

Gens Nostra, nr. 3, '48. C. Postma geeft een vervolg van Copy Poortboek der Stad Rotterdam. Jan. 1702—April 1706.

Dubbeldak, April 1948.

Jaap Kruizinga voert St. Joris, de Drakendoder en Schutspatroon, ten tonele.

Dick Deinum vertelt van het Huis „Vanenburg” te Putten, thans eigendom van de firma Böhmann te Amsterdam, welke firma het bezit tot een vakantieverblijf voor haar personeel gaat inrichten.

„In de voorgevel komt een oude steen voor, waarop een wapen is afgebeeld, dat het jaartal 1665 vermeldt. Door boer Ruiter, die in de nabijheid van het huis woont, werd deze steen in een sloot bij Oldenaller gevonden en op een plat karretje met twee paarden bespannen, naar Huize Vanenburg getransporteerd, om vervolgens op zijn oude plaats te worden aangebracht.”

Onder „In 't kort” vonden we:

Oude tegels kwamen voor de dag

Op de zolder van het Vlissings gemeentemuseum vond men een oude kist waarin 350 tegels tientallen jaren geborgen zijn geweest. Het tableau zou uit 1717 dateren, toen het het oude weeshuis sierde. Het stelt voor een levensboom met als spreuk: „Gy jonge spruyten all. hier in 't aerdse dal en wilt dan niet vergeeten, so zult gij van den boom des levens eten”.

Heemschut, April 1948.

Als belangrijkste artikel voor de *Hobbu*-lezers trof ons in dit speciale „molennummer” dat van A. Bicker, Caarten: „Iets over Watervluchtmolens”.

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Vereniging „De Hollandsche Molen” zal van 5—26 Juni a.s. een molententoonstelling georganiseerd worden in „Arti et Amicitiae” te Amsterdam.